

Mensen, namen en nummers

J. Molemans

bron

J. Molemans, *Mensen, namen en nummers* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 1). Hasselt 1976

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mole002mens01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

0.

In deze beknopte bijdrage zullen we trachten het verschijnsel eigennaam (EN) linguïstisch, psychologisch en sociologisch te benaderen. Deze materie is evenwel zo omvangrijk en tevens zo kompleks, dat deze benadering zeer algemeen moet blijven.

1.⁽¹⁾

Eigennamen verwijzen **inherent** naar **individuele** en **unieke objecten**. Ook soortnamen kunnen individueel benoemen: *de bakker* (die bij iemand brood levert), *het domein* (dat van Bokrijk bijv.), *het rijksarchief* (een Limburger zal meestal het gebouw in de Bampsiaan bedoelen), het kadaster, de stad, de zon enz. De individuele toepasselijkheid van soortnamen is echter *toevallig* en niet essentieel zoals bij eigennamen, en varieert van geval tot geval, bijv.:

- De ommegang trekt door *de stad* (op bepaalde tijden en plaatsen weet men of Hasselt, Tongeren of een andere stad bedoeld wordt).
- Hij zit op *de stoel* (bij een bepaalde kwis).
- Hij gaat elke dag naar *het archief* (een bepaald stadsarchief, een provinciaal archief, een rijksarchief...).
- Zijn auto staat altijd op *de straat* (vóór zijn huis).

Uniek bepalende beschrijvingen zijn, zoals uit de voorbeelden blijkt, slechts uniek op buitentalige (extra-linguïstische) gronden (van tijd en ruimte), d.i. in de situatie.

Dat personen of plaatsen dezelfde naam dragen (*Jan/Jansen, Pieter/Pieters, Hasselt, Ophoven* enz.) doet niets af aan het individueel karakter van de eigennaam. In zulke gevallen hebben we niet te maken met het zoveel keer toepassen van één betekenis van eenzelfde woord, wel met verschillende, toevallig gelijkkluidende woorden; het betreft dus homonymie of gelijkkluidendheid zoals in bank (1) (zitbank) en bank (2) (geldbank).

(1) Lichtjes gewijzigde tekst van een lezing, gehouden op de stichtings-vergadering van de Vereniging voor Limburgs Dialekt- en Naamkunde, op 11 oktober 1975 te Bokrijk. - Voor nuttige wenken en suggesties dank ik Dr. W. Van Langendonck.

Wezenlijk is dat eigennamen **geen begrip inhouden**: het oude appellatieve begrip is eruitgegaan. Vandaar dat de eigennaam slechts dient als *verwijzer* naar een unieke persoon, plaats of voorwerp, bijv.:

- Wie *Desmet* heet is geen smid (of hoeft het niet meer te zijn); de naam noemt louter de unieke persoon X.
- *Berg* duidt bijv. de unieke woonplaatsen bij Tongeren en te Neeroeteren aan (ook nog wel elders), zonder dat daarbij aan hoog gelegen plaatsen dient gedacht te worden.

Dit impliceert ook, dat een *nummer* of een *letter* voldoende kunnen zijn om als eigennaam te fungeren. Wegens hun oneindig aantal en de eventuele kombineerbaarheid met letters zijn nummers zeer efficiënt (cfr. infra).

De meeste EN vertonen ook de **enkelvoudsvorm**. Sommige kunnen formeel in de meervoudsvorm staan (doorgaans restant uit het appellatief voorstadium): *de Alpen*, *de Pyreneeën*; In Limburg bijv. de volgende gehuchtnamen: *Engsbergen* (Tessenderlo), *Gelieren* (Genk), *Hoeven* (Overpelt), *Zevenhuizen* (As) enz. Deze laatste worden evenwel niet meer als meervoudsvorm aangevoeld. Vandaar zegt men: *Zevenhuizen is* een oude nederzetting. Daarenboven lijken talrijke EN alleen in het meervoud te staan, zoals *de Kempen* (uit rom. *campània* '(hoog)vlaakte').

In wendingen als *de twee Niels* (bij As en Sint-Truiden) en *de drie Willemsen* hebben we te doen met telbare substantieven (die deelnemen aan de oppositie enk.-meerv.). Het zijn in dit geval geen eigenamen meer, maar telbare soortnamen, d.w.z. een optelling van de twee plaatsen die Niel en van de drie personen die Willems heten. Zo kan men ook spreken van *de twee Pelten*, een optelling van twee plaatsen Pelt (Neer en Overpelt) genoemd, *de twee Brogels / Glabbeken / Itters* enz. Een eigennaam als *de Pelten* te willen introduceren is weinig zinvol. Bij eventuele samenvoeging van gemeenten als Neer- en Overpelt, Neer- en Opoeteren, Grote en Kleine Spouwen, ligt het voor de hand de onderscheidende bestanddelen (neer/

over, groot/klein) weg te laten, die er trouwens in de loop van de geschiedenis - bij splitsing van territoria - aan toegevoegd zijn.

EN hebben ook **geen lidwoord** nodig, omdat ze uit zichzelf uniek bepalend zijn. Wel kan het lidwoord uit het appellatieve voorstadium bewaard zijn (cfr. ook de meervoudsvorm!), wat o.m. het geval is bij de groep van de natuurnamen teg. de nederzettingsnamen. In Limburg heeft geen enkele gemeentenaam een lidwoord; de gehuchtnamen vallen in twee groepen uiteen: een kleine groep heeft geen lidwoord, een tweede groep wel; in dit geval betreft het natuurnamen die nederzettingsnamen zijn geworden. In talrijke gevallen is het lidwoord, resp. het *gen*-artikel versteend en vervult geen enkele functie meer, bijv. in namen als *Genenbos* (Lummen), *Geenrode* (Meldert), *Geenhout* (Paal), *Tenhout* (Houthalen), *Terboekt* (Genk), *Tervant* (Paal). Het lidwoord kan ook een klasserende functie vervullen, bijv. *de Beek* (waterloop) teg. *Beek* (nederzettingsnaam): Bij de overdracht van een waternaam (+ lidwoord) op een nederzetting, gebeurt een eventuele formele differentiatie door eliminatie van het lidwoord.

Zoals reeds gezegd, hebben de meeste EN een **appellatiefisch voorstadium**, d.w.z. komen historisch uit een soortnaam:

- 1) In talrijke gevallen is de gelijkkluidendheid S (soortnaam) - EN (eigenaam) bewaard: *berg* - *Berg*, *de molenaar* - *Molenaar(s)*.
Vooral bij de omvangrijke groep van de veldnamen is de homofonie bewaard gebleven: *akker*, *beemd*, *broek*, *heide*, *veld* enz. Te verklaren door het feit, dat deze veldnamen doorgaans jonger zijn dan bijv. water- en nederzettingsnamen.
- 2) De gelijkkluidendheid S - EN kan ook sekundair tot stand komen door onderlinge aanpassingen, meestal in de richting van EN naar S, bijv. *Essenhoek* wordt *Nestjeshoek* (Neerpelt), *Olaarts* (psn.) *Kamp* wordt *Oorlogskamp* (As), *Kloterstraat* wordt *Kloosterstraat* (Sint-Huibrechts-Lille), *Wijdeven*

wordt *Witven* (Zonhoven). Zulks wijst op een streven om de EN doorzichtig te maken of te houden, wat men gewoonlijk volksetymologie noemt. Eén van de meest geciteerde voorbeelden is *Zonhoven*. Omdat *sonuwe*, de thans nog onder de autochtone Zonhovenaars levende naam, niet meer doorzichtig was, heeft men de papieren vorm *Zonhoven* gecreeerd, waarbij het eerste lid in verband met de zon (soleil) werd gebracht; vandaar ook de afbeelding met de zon op de voorgevel van het oude gemeentehuis.

Soms ontstaan in dit verband ook naamverklarende verhalen of sagen: 1) Zo wordt de plaatsnaam *Donderslag* (Meeuwen), die teruggaat op *donners-lo* (vgl. *Winterslag* - *Winters-lo*), wel eens in verband gebracht met het bekende natuurverschijnsel donder; 2) namen met het bestanddeel *zwart* (Zwart Ven, Zwart Veld), dat diverse betekenissen kan hebben, worden vaak als onder de Franse tijd gekocht zwart goed geïnterpreteerd.

- 3) De EN kan ten opzichte van de S ook gedifferentieerd worden. Talrijk zijn de voorbeelden van overgang van samenstelling of syntagma tot wat genoemd kan worden eigennaamsfossielen (verholen samenstellingen). Enkele voorbeelden: *Bennevoort* (Overpelt) evolueert tot *Bemmert*, *Heesakker* (Overpelt) tot *Heserken*, *Houthuizen* (Dilsen) tot *Houtissen*, *Kinrooi* tot *Kinder*, *Paanhuis* tot *Panis* en *Sonhees* (Helchteren) tot *Sonnis*.

2.

Zoals vermeld is het verlies van de appellatieve betekenisinhoud essentieel voor de EN. Aangezien de diachronische betekenis niet meer van belang is voor de huidige functie, verstaan we de EN meestal niet meer. Wie denkt er bij het uitspreken van *As* aan waterloop, bij *Bocholt* aan beukenbos en bij *Waterschei* aan waterscheiding? Zelfs bij zeer doorzichtige namen denken we niet aan de oorspronkelijke betekenis: plaatsnamen als *Beek*, *Broek*, *Veld*; persoonsnamen van het type *Rademakers*, *Schoenmakers* en *Wevers*. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat men in brieven naar de betekenisverklaring van familienamen als *Kusters*, *Smeets* en *Jorissen* vraagt.

Enkele **gevolgen van het verlies van de appellatieve betekenisinhoud** van de EN zijn:

- 1) EN worden soms vertaald: *Anvers*, *Tongres* zijn typisch propriaal vertalingen; *Bergen* is een appellatieve vertaling van *Mons*, die steunt op het historische begrip *berg*.

In bepaalde periodes werden familienamen in het Frans vertaald: 1) In de Boergondische tijd (*Decoster* tot *Lecoutere*); 2) onder het Frans bewind (*Dedecker* werd *Couvreur*). Bij vertalingen uit de jongste tijd komt men dikwijls tot wat appellatieve nonsens kan genoemd worden, maar vanuit propriaal standpunt te verklaren is: zo werd *Bruidstraat* te Brussel vertaald in *Rue des Fiancées*, het *Minnewater* te Brugge in *Eau d'Amour*. Bruid is historisch mnl. *bruud* 'drek, moeras' en *minne* 'waterloop'.

- 2) EN zijn versteende vormen (fossielen) en bewaren reeds lang verdwenen woorden en vormen, bijv.:

- Sporen van Keltisch (*Brogel*), Latijn (? Koersel: *curticella* 'kleine hoeve'), Frankisch (*Rekem* en andere *heemnamen*).
- Verdwenen Mnl. woorden zoals *niel* 'laagte', bewaard in Niel-bij-As (niel is nog bewaard in vernielen).
- Oude, verdwenen betekenissen: *Voort* 'doorwaadbare plaats, later brug' (in de gemeentenaam Stevoort); *ouwe* 'alluviaal land' (bewaard in o.m. *Zonhoven*, evenals in de talrijke *Ooien* van het Maasland); mnl. *smal* 'kleine' (fn. *Desmaele*).
- Eigenschappen uit de klankleer: *alt* = *oud* (*Alt-Hoeselt*, *Aldeneik*).
- Verdwenen achtervoegsels zoals *-t* (kollektiesuffiks), bijv. in: *Boek-t*, *Hassel-t*, *Heren-t* en *Res-t*, gehuchtnamen te Zolder, Overpelt, Neerpelt en Hechtel.

- 3) De huidige naamgeving strookt ook niet meer met de oorspronkelijke werkelijkheid. Eén voorbeeld: De talrijke *bos-*, *hout-* en *lo-*namen in de Kempen (type *Kattenbos*, *Houthalen* en *Lille*) hebben sinds lang geen betrekking meer op loofbos, waarop de namen nochtans duiden.

4) Namen worden overgedragen:

- a) Eén van de redenen waarom familienamen erfelijk werden, was het op de achtergrond treden van de appellatieve betekenisinhoud.
- b) Dit laatste is ook de verklaring voor het feit, dat zovele waternamen op nederzettingen werden overgedragen: *As, Beek, Glabbeek, Itter, Oeter*; daarnaast ook namen van stilstaande waters: *Broek, Pelt* e.a.

3.

EN zijn dus, kan men zeggen, nummers. Vanuit psychologisch standpunt is de eigenaam evenwel meer dan een begripsloze verwijzer naar een persoon of plaats. Op dit vlak is er steeds 'een houding' tegenover namen.

3.1.

Voor de primitieve mens is de naam een deel van zijn persoon, zelfs geheel gelijk aan zijn persoon; hij bezit de emotieve neiging om dingen samen te brengen die niet samen horen, die wij verstandelijk als gescheiden beschouwen. Vandaar is er bij de primitief weinig of geen scheiding tussen het ik en het niet-ik; het deel wordt gelijk aan het geheel (wie een voorwerp van een persoon bezit, bezit die persoon; wie iets van de vijand verbrandt, verbrandt de vijand enz.).

Dit verklaart ook, dat er bij de primitieve mens een fusie van naam en persoon is. Talrijk zijn de voorbeelden waaruit blijkt, dat naam en persoon voor hem identiek zijn:

- Grieks *onoma*: naam of persoon (eveneens in het Nieuw-Grieks).
- Latijn *nomen*: naam of persoon (*haec sunt nomina* (= lichamen) martyrum...).
- Onze Vader, geheiligt zij *Uw naam*...
- Iets doen *in de naam van* = voor de persoon van...
- De drang van de mens dat zijn naam voortleeft, is de drang om zijn persoon onsterfelijk te maken.

Het gevolg hiervan is, dat de naam een magische kracht op de persoon uitoefent - we kunnen in dit verband spreken van **naammagie** -; enkele uitingen hiervan zijn:

1) Het **wenskarakter** van de namen:

- Bij de Germanen kwam dit zeer sterk tot uiting. Wie *Bern-hard* (zo sterk, moedig als een beer) werd genoemd, kreeg de opdracht mee een goed krijger te worden.
- Thans is dit wenskarakter op de achtergrond getreden, maar het leeft verder - althans gedeeltelijk (cfr. infra) - in de voornaamgeving: kinderen dragen (droegen) namen van de voorouders, omdat men wenst(e) dat de eigenschappen van de voorouders voortleven. Dit laatste bepaalt in sommige gevallen wellicht ook de naamgeving bij het kiezen van vedettennamen: het moet ons daarom niet verwonderen, dat een fervent wielierliefhebber zijn zoon *Eddy* noemt, in de hoop dat hij een groot kampioen wordt zoals Eddy Merckx.

2) Een tweede uiting van naam magie is het **taboe der namen** (naamverzwijging): indien een persoon machtig of gevaarlijk is, wordt zijn naam verzwegen, omdat beide identiek gewaand worden:

- De Hebreëuwers spraken Gods naam nooit uit en schreven enkel de konsonanten JHWH: Jahwe(h).
- Het is ook bekend, dat primitieven hun namen verborgen houden of hielden voor vreemdelingen - o.m. negers voor missionarissen -, omdat zulks gevaarlijk geacht wordt (werd).

Dit taboe kan ook verchristelijkt worden: *Jezus* wordt vrijwel nooit als voornaam gegeven, behalve in Spanje (daar is de naam dus niet taboe). Tijdens de Middeleeuwen was de naam *Maria* taboe, behalve in Frankrijk en West-Vlaanderen; in Spanje werden namen gegeven zoals *Dolores*.

In plaats van verzwegen kan een naam ook mooier gemaakt worden. Vandaar bijv. de epiteta ornantia bij de klassieken: de Erinyen (furiën, wraakgodinnen) noemt men de Eumeniden = welwillenden, welgezinden.

3) Een derde aspekt is de **naamverandering**, vooral met het doel de oude persoonlijkheid af te leggen:

- Oude eskimo's nemen een nieuwe naam aan; als het ware een list om een nieuw kontrakt met het Ielven af te sluiten.
- In Afrika veranderen soms ganse stammen van naam.

Onze tijd kent hetzelfde verschijnsel, weliswaar in een gesublimeerde vorm:

- De paus en kloosterlingen veranderen van naam. Thans is het weer gebruikelijk kloosterlingen met hun 'wereldse' naam toe te spreken.
- Wie op late leeftijd gedoopt wordt, verandert eventueel van naam.
- Schrijvers schrijven onder een zogenaamde schuilnaam; de schrijver is iemand anders dan zijn eigenlijk ik.

4) Omdat naam en persoon geïdentificeerd worden, ontstaat er tevens een **rechtsverhouding** omtrent de naam. Wie geen naam heeft, is rechtloos = niet bestaande.

- Bij sommige Afrikaanse stammen hebben vrouwen geen naam en zijn derhalve rechtloos.
- In de middeleeuwen was er een verschillend statuut voor gedoopten en ongedoopten.
- Vreemdelingen hebben in onze samenleving de grootste moeilijkheden, indien ze niet kunnen bewijzen wie ze zijn, hoe ze heten; ze bestaan dan voor geen enkel land.

3.2.

De hierboven geciteerde voorbeelden hebben alle betrekking op persoonsnamen; de identifikatie van naam en persoon kunnen we ook illustreren met **toponymische voorbeelden**, met name nederzettings- en veldnamen:

- 1) Uit de Frankische landnametijd (4e - 8e eeuw) stammen nederzettingsnamen van de volgende types:
 - a) Psn. + suffiks
-ingen (*Beringen* 'bij de lieden van Bero').
-aken (*Lanaken* 'toehorend aan Hludo').
 - b) Psn. + subst. *heem* (*Pietersem* onder Lanaken).
 - c) Psn. + suffiks *-inga* + *heem* (*Ellikom* 'woning van de lieden van Aljo').

Deze nametypes weerspiegelen een opdeling van de gronden, die door Frankische families in bezit werden genomen.

In de Kempen komen ze vrij sporadisch voor (het gros van de nederzettingsnamen zijn daar natuurnamen), terwijl ze in Haspengouw en de Maasvallei zeer talrijk zijn.

We wijzen er hier tevens op, dat er een duidelijke korrelatie bestaat tussen de verspreiding van de Merovingisch-Karolingische nederzettingsnamen, de vruchtbare gronden en de kulturele uitstraling (Maaslandse kultuur, spreiding van kastelen enz.).

- 2) Bij de sub 1 vermelde nederzettingstypen worden van persoonsnamen afleidingen en samenstellingen gevormd. Dit patroon is in recentere tijd vervangen door een eenvormiger systeem, waarbij persoonsnamen rechtstreeks op erf- en veldnamen worden overgedragen:
 - a) Erfnamen van het type *op de Jansen* benoemen niet alleen de boerderij, maar ook alle aangelegene en bijhorende gronden; vandaar kunnen ze nederzettingen genoemd worden, ook vanuit linguïstisch standpunt: ze zijn historisch immers verbindbaar met *te*, dat thans tot de schrijftaal behoort: *te Hasselt*. Meestal stellen we de volgende evolutie vast: *Jansen Hof* (goed enz.) / *te Jansen X op de Jansen X bij Jansen*.
 - b) Buiten de erfnamen komen ook talrijke van persoonsnamen afgeleide veldnamen voor: (weide genaamd) *de Smeets* enz.

Erf- en veldnamen als *de Jansen* en *de Smeets* konden enkel ontstaan wegens het inherente verband tussen het goed en de naam van de eigenaar of bezitter. Ze zijn, evenals de Frankische nederzettingen, een uiting van bezit - een konstante naamgevingsfaktor naast bijv. het benoemen naar geografische kenmerken -, maar in een eenvoudiger systeem zonder suffigering.

Erfnamen van het type *de Jansen* kunnen overal aangetroffen worden, maar niet in dezelfde kwantiteit. Onderzocht zou dienen te worden, waar dit naamgevingspatroon een systeem is geworden, waar het okkasioneel voorkomt en waar het onbekend is. In Belgisch-Limburg blijken de van persoons-

namen afgeleide erfnamen massaal voor te komen in het Oosten. Dit kan erop wijzen, dat dit naamtype het gemakkelijkst kon ontstaan en ook intact blijven in gebieden die zuiver agrarisch gericht bleven, en niet bijv. in West-Limburg, waar de gronden van zodanig slechte kwaliteit waren, dat een deel van de bevolking zich noodgedwongen op de handel moest toeleggen - we denken hier aan het ontstaan van de teutenhandel in de 16e eeuw -, of verplicht was uit te wijken, zodat de bevolking er minder honkvast was.

In dit verband kan het ook interessant zijn de van-namen type *Vanmol*, *Van Summeren*), die grotendeels op inwijking wijzen, onder de loep te nemen. Het grootste percentage van de van-namen wordt aangetroffen in grensgebieden en in streken die een niet-zuiver agrarisch karakter vertonen. Vandaar treffen we zulke familienamen in belangrijke mate aan te (Neer-, Over-) Pelt, St.-Huibrechts-Lille en omstreken - het teutengebied -, terwijl ze in de streek As-Gruitrode onbekend zijn.

3.3.

Vanuit psychologisch standpunt is de EN dus helemaal geen nummer. Wel stellen we vast, dat **nummeraanduiding** i.p.v. namen, of de inkadering van de EN in (reeksen) nummers voorkomen in samenlevingen die sterk rationeel georganiseerd waren of worden:

- 1) Bekend is bijv. de vrij rekenkundige persoons- en plaatsnaamgeving bij de Romeinen: *primus*, *secundus*, *tertius*; geografische namen als *belgica* (*gallia*, *aquitania*) *prima* et *secunda*.
- 2) In onze streken werden de openbare besturen voor het eerst in sterke mate gerationaliseerd onder Napoleon door o.m. het invoeren van bevolkingsregisters, kadaster, leggers van wegen en waterlopen enz.
Een gemeentelijke legger van onroerende goederen uit de Franse tijd, waarvan er talrijke exemplaren bewaard zijn, is principieel gebaseerd op nummering; nochtans worden van elk onroerend goed ook nog de naam en een gedetail-

leerde beschrijving van de ligging vermeld. Het huidige kadaster, dat hierop verder uitgebouwd werd, kent nagenoeg alleen nummers.

- 3) De vervanging van namen door nummers en vooral de inkadering van namen in nummers en evtl. letters - waarbij deze laatste voor de administratie belangrijker zijn dan de namen zelf -, is vooral in deze eeuw toegenomen:
- a) Bij een adressering wordt naast de plaatsnaam een postnummer geplaatst, dat voor de postdiensten belangrijker is als de plaatsnaam.
 - b) Op onze identiteitskaart staat een nummer voorafgegaan door een letter. Verder zijn bijv. nummers voorzien voor rijbewijs en autokenteken, bankrekening en spaarboekje, loonfiche en belastingkohier, telefoon enz. Al deze nummers maken het mogelijk de mensen te identificeren en te individualiseren; hiervoor zijn de traditionele eigennamen niet altijd nodig.
 - c) Ook allerlei gebruiksvoorwerpen dragen nummers: televisie, radio, fototoestel enz.
 - d) De huisnamen werden vervangen door huisnummers. Op het platteland hebben de nummers lange tijd geen functie gehad in het dagelijks gebruik. Sinds enkele tijd zijn voor de appartementsgebouwen ook de busnummers ingevoerd. Nu de liefde voor het verleden en de romantiek weer naar boven komen, worden - vooral in de steden - oude, verdwenen huisnamen weer opgediept en ingevoerd.
 - e) De autowegen krijgen behoudens enkele uitzonderingen namen op basis van nummers, voorafgegaan door een letter: E 39, A 24. Namen worden slechts uitzonderlijk gegeven: Boudewijn(auto)snelweg.
 - f) Nummers treden ook vaak op als bepalend bestanddeel; we denken hier aan de Amerikaanse avenues en de indeling in wijken of zones.
 - g) De nummerwoede heeft vooral onze tijd aangegrepen, sinds de machinale bewerkingen in overheidsdiensten,

de bankwereld enz. werden ingevoerd en de computer te pas of te onpas wordt ingeschakeld. Voor alles en nog wat worden nummers voorzien.

Het gezegde ‘de mens wordt een nummer’ is niet alleen socio-psychologisch te verstaan, maar komt tevens tot uiting in de benoeming en registratie van het individu, die voor de administratieve diensten in de eerste plaats een nummer is, in de tweede plaats een naam draagt, en misschien in de derde plaats een mens is. Het superproject van nummering is het rijksregister, waarin een naamdrager met tientallen codenummers zal ‘ingenummerd’ worden.

4.

Bepaalde onomastische onderzoeksprojecten zijn ook vanuit socio-linguïstisch (taalsociologisch) standpunt belangrijk.

De gewone taal wordt aan het individu opgedrongen. De taalgebruiker moet daarbij het traditionele kodesysteem respekteren via de groene woordenlijst, Van Dale of Galle, anders wordt de primaire communicatieve functie van de taal verstoord. Een stoel mag men enkel tafel noemen om zichzelf plezier te doen, anders wordt men niet begrepen ofwel voor abnormaal gehouden. De taalgebruiker zit dus vast in een ‘talig keurslijf’ en van enige creativiteit bij het benoemen van de reeds bestaande dingen kan geen of minder sprake zijn dan bij de eigennaam, behalve wanneer de spreker en (eerder) de schrijver stilistische effecten beogen.

Voor nieuwe, pas ontdekte en nog naamloze voorwerpen ligt de toestand enigszins anders. Hiervoor worden eventueel nieuwe taalvormen gecreëerd ofwel bestaande taalvormen met een betekenisnuance geladen. Maar ook hier treden wezenlijke beperkingen op, zowel van intellectuele als sociale aard: enkel geprivilegieerde groepen - technici, economen, gespecialiseerde instanties - komen in direct contact met de nieuwe voorwerpen en participeren aan de benaming ervan, waarover taalpuristen al dan niet hun zegen geven.

De toestand ligt ten dele anders bij de EN, inzonderheid bij de antroponymica. Op dit vlak kan ieder van ons in meer of mindere mate creatief zijn. We geven namen (voornamen, bijnamen, vleinamen, verkorte namen enz.) aan kinderen, huisdieren, gebouwen, firma's, verenigingen, voorwerpen uit de onmiddellijke omgeving enz. Deze creativiteitsdimensie verleent de onomastiek een bijzondere een bevoorrechte positie op socio-linguïstisch vlak.

De naamgever kiest in de meeste gevallen uit een bestaand namenpakket; de keuze van de naam is voor de onderzoeker van belang: door zijn specifieke, welbewuste voorkeur voor een naam verradt de naamgever iets van zijn innerlijkheid en van zijn psychische gesteldheid t.o.v. religie, familieverbondenheid, ideologie, beroep, stand enz. M.a.w. de keuze van de EN verschaft heel wat informatie over de zelfidentifikatie of zelfevaluatie van de naamgever. Anderzijds kan een onderzoek over bijv. de bijnamen ons veel leren over de evaluatie van anderen met betrekking tot een individu. Sociale differentiatie in het naamgevingspatroon ken er juist door zulke keuze ontstaan.

4.1.

Aan de K.U. Leuven zijn de laatste jaren enkele licentiaatsverhandelingen voorgedragen betreffende de **voornaamgeving in socio-linguïstisch** perspectief. J. DRIESEN onderzocht de voornaamgeving in Bocholt tussen 1962 en 1971. Op het gemeentehuis tekende hij alle namen op van de in die periode geboren kinderen, terwijl voor 1970 een uitgebreider onderzoek werd gehouden door middel van een vragenlijst, die uit drie delen was opgebouwd: 1) Zakelijke informatie om een beroepsstratifikatie te kunnen doorvoeren; 2) een reeks vragen naar de inspiratiebron: naar wie of wat werd het kind genoemd; 3) vragen naar de motivatie van de naamgeving: waarom werd voor het kind die bepaalde naam of namen gekozen. De gezinshoofden van 1970 worden in drie sociale lagen ingedeeld op basis van het genoten onderwijs (tot 14 jaar, tot 18 jaar, hoger onderwijs). Enkele konklusies van zijn onderzoek lichten we hier beknopt toe:

- 1) Het blijkt dat nieuwe namen - namen die plots opduiken bij een tussentijd van 4, 6 of 8 jaar - voor nagenoeg 70% geïntroduceerd worden bij de bevolkingsgroep die vrijwel alleen lager onderwijs heeft genoten, de groep die wellicht het minst intellectuele weerstand biedt en dan ook het gemakkelijkst beïnvloedbaar is. De voorkeur gaat daarbij uit naar vreemde, eksotische namen, die hen via media als radio, film en vooral T.V. bereiken (namen van zangers/zangeressen, sportfiguren, filmsterren e.d.).
- De zogenaamde bovenlaag van de samenleving vernieuwt eveneens - zij het in mindere mate -, maar zij distantieert zich van de sociaal laagst geklassificeerde bevolkingscategorie door een voorkeur voor een bewust autochtone (Vlaamse) naamkeuze (namen als Jan, Tom, Piet, Karel, Veerle, Goedele enz.).
- Opvallend is ook, dat de drang naar vernieuwing bij de voornaamgeving veel sterker is bij de naamkeuze voor meisjes dan voor jongens, terwijl het ook bekend is dat ouders meer aandacht besteden aan de naamkeuze voor meisjes dan voor jongens. De vraag kan gesteld worden of vrouwen die het sekseverschil man-vrouw op alle gebieden wensen op te ruimen, ook een gelijkschakeling op naamkundig vlak wensen.
- Een zeer belangrijke gevolgtrekking is ook, dat de beïnvloedbaarheid van de intellectuele onderlaag zich ook wel op andere terreinen zal manifesteren, bijv. op informatief en politiek gebied.
- 2) Wat de motivatie van de eerste, tweede en derde voornaam betreft - het onderzoek dat voor 1970 werd doorgevoerd -, blijkt het volgende:
- In de eerste plaats dringt het éénnaamsysteem steeds verder door: 30% van de kinderen krijgt nog een tweede naam en amper 15% een derde naam.
 - Het tot voor enkele decennia traditionele intrafamiliaire systeem (vernoemen naar familieleden) werkt nog het

sterkst door in de bovenlagen, die procentueel een kleine groep vertegenwoordigen.

De traditionele naamdonors (peter en meter) zijn vrijwel volledig in diskrediet geraakt, alleszins wat de eerste naam betreft. De benoeming naar de grootouders heeft nog plaats, voornamelijk als tweede en eventueel derde naam.

- De ritmische faktor, d.i. het modern, welluidend, mooi of het 'in' zijn van een naam is voor de meesten doorslaggevend bij de naamkeuze. Dit is natuurlijk een zeer subjectief motief: wat voor de ene een goed klinkende naam is, kan voor iemand anders slecht in de oren klinken; het moet dan ook niet verwonderen dat sommige naamdragers met hun voornaam verveeld zijn, hoewel de ouders hem destijds mooi vonden.

- 3) Het naamgevingssysteem te Bocholt is nog enigszins konservatief, vooral in vergelijking met bijv. steden en fabriekswijken; de verklaring ligt wellicht in het nog vrij landelijk karakter van Bocholt. Op andere plaatsen werd nagenoeg volledig gebroken met het traditionele systeem dat eeuwenlang gedomineerd heeft en tot ca. 1950 vrij intact was: een drie-, resp. tweenamensysteem met als belangrijkste motieven familie- en geloofsbanden.

4.2.

Plaatsnamen bieden thans meestal minder mogelijkheden tot creatief optreden voor de individuele naamgever.

4.2.1.

De plaatsnamen liggen nu over het algemeen vast in een gestandaardiseerde vorm. Voor de meesten van ons houdt de plaatsnamenkennis ook op bij de namen van gemeenten, gehuchten, pleinen en straten, waterlopen.

Daarnaast is er de kwantitief belangrijkste groep van de veldnamen - in uitgestrekte gemeenten soms meer dan 1000 -, die door onze voorouders in het verre of nabije verleden gegeven werden met als twee dominante motieven: landschapskenmerken en bezitsuiting. De studie van de plaatsnamen kan dus relevant zijn voor de landschapsbeschrijving en -ontwikkeling, maar leert ons ook de psychologie van de naamgever kennen, waarbij

- zoals gezegd - de bezitsaffirmatie sterk op de voorgrond treedt; op dit aspect hebben we reeds eerder gewezen (cfr. 3.2); hierbij kunnen dan ook de reeksen namen van het type *Jansen Akker* geplaatst worden.

In een gemeente zijn er maar een beperkt aantal mensen - vooral oudere landbouwers -, die de historisch overgeleverde veldnamen kennen en gebruiken. Jongere landbouwers substitueren de oudere namen door die van het type *het Stuk, het Veld, de Wei van/bij/aan Jan(sen)*.

4.2.2.

Het invoeren van bepaalde categorieën van plaatsnamen is aan sommige besturen voorbehouden.

- 1) We denken hierbij in de eerste plaats aan de **invoering van nieuwe straatnamen**. Het is het werk van de gemeentebesturen, meestal evenwel van de gemeentesekretaris, al dan niet geadviseerd door enkele heemkundigen. De besturen worden dan verzocht de nieuwe namen o.m. ter beoordeling voor te leggen aan de Commissie voor Toponymie en Dialectologie; vermits ze enkel verzocht en niet verplicht worden, wordt heel dikwijls geen advies gevraagd, hoewel de laatste jaren een kentering ten goede vast te stellen is. Vast staat evenwel, dat ons straatnamenpakket er globaal beschouwd heel wat beter had kunnen uitzien als thans het geval is, en dit had niets gekost!
- Door de enorme verbetering en uitbreiding van het wegennet sinds 1945 moesten in de Limburgse Kempen alleen reeds honderden nieuwe straatnamen ingevoerd worden. Voor zeer ekspansieve gemeenten zoals Genk en Lommel konden na een tijd wel problemen rijzen. Omdat het invoeren van historisch verantwoorde namen niet steeds mogelijk bleek - de meeste nieuwe wegen ontstonden immers op de vroegere heidegronden -, was men genoodzaakt moderne namen in te voeren, d.w.z. namen genoemd naar verdienstelijke burgemeesters en schepenen, oorlogshelden enz. Uit de straatnamenvoorraad zouden we kunnen afleiden, dat vooral politieke en militaire figuren belangrijk geacht

worden om straten naar hen te noemen, zo belangrijk zelfs dat eeuwenoude namen vaak de plaats dienden te ruimen. Aan sommigen heeft men ook het genoegen verschaft om 'hun' straat te kunnen bewandelen.

- 2) Een tijd geleden mocht de goegemeente ook voorstellen formuleren over de **namen van de toekomstige fusiegemeenten**. Het kon voorzien worden, dat men vaak de fantasie - of moeten we het creativiteit noemen? - niet meer kon intomen, en dat om een naam te behouden of weg te werken de gekste dingen gebeurden.

4.2.3.

Voor het individu ten slotte bestaat de mogelijkheid tot naamgeving bij het benoemen van **huizen, herbergen, buitenverblijven, appartementsgebouwen, recreatieoorden enz.** Enkele algemene konstateringen:

- 1) Appartementsgebouwen - gewoonlijk residenties genoemd - krijgen bij voorkeur namen van kunstenaars, gewoonlijk plastische kunstenaars: *Residentie Rubens, Van Dyck, Van Eyck* e.a.. Benoeming naar schrijvers bijv. komt bij mijn weten niet voor, hoewel er anderzijds zovele Rodenbach-, Gezelle- en Streuvelsstraten zijn. Ook frekwent zijn namen van (meestal zuiderse) vakantieoorden, die de zon figuurlijk in de donkere huizenblokken doen schijnen: *Azzano, Mallorca, Tenerife* enz.
- 2) Er is een toenemende trend om huizen en villa's een naam te geven. Het zijn namen van allerlei slag, maar in recente tijd vrij dikwijls de kadastrale benaming van het perceel waarop het huis gebouwd werd. Verder is er ook de tendens tot het herbenoemen van bijv. herbergnamen in de stad en op het platteland. In de stad worden zo mogelijk de oude, verdwenen huisnamen weer opgediept, wat kadert in de hernieuwde belangstelling voor het verleden, zoals men ook meer en meer oude huizen koopt en restaureert i.p.v. zich te moeten neerleggen bij de moderne nieuwbouw in staal, beton en glas. Ook op het plat-

teland ruimen banale herbergnamen meer en meer de plaats voor pittoreske namen, die soms van originaliteit getuigen.

- 3) Te vermelden is ook het ontstaan van naamvelden bij bijv. huis- of weekendverblijven, vooral waar zulks kwantitatief gezien mogelijk is, bijv. aan de kust, op grote recreatieoorden. Indien eenmaal een naam als de Lelie, Chopin of Granada dominant wordt, volgt dikwijls een hele trits van bloem-, kunstenaars- of plaatsnamen (meestal van eksotische aard); hierachter steekt dan duidelijk de imitatie-drang van de mens.

J. MOLEMANS

Referenties

- J. DRIESEN. De persoonsnaamgeving te Bocholt. Een studie van de voornaamgeving in socio-linguïstisch perspectief. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. *Leuven*, 1975.
- J.J. FAHRENFORT, De betekenis van de namen bij natuervolken. *Anthroponymica VIII. Leuven-Brussel*, 1958.
- S.J. FOCKEMA ANDREAE, Namen en nummers. *Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven* 39 (1963), 61-68.
- B.H.D. HERMESDORFF en S.J. FOCKEMA ANDREAE, Naam en recht. *Nomina Geographica Flandrica (studiën VIII). Brussel*, 1956.
- O. LEYS, Socio-linguistic aspects of namegiving patterns. *Onoma* 18 (1974), 448-455.
- H. NAUMANN, Nummer und Name. *Namenkundliche Informationen* 27 (Leipzig, 1975), 6-16.
- J. SCHNETZ, Psychologie und Ortsnamenkunde. *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 8 (München. 1932), 105-110.
- W. VAN LANGENDONCK, Zur Semantischen Syntax des Eigennamens. *Namenkundliche Informationen* 23 (Leipzig, 1973), 14-24.
- ID., Ueber das Wesen des Eigennamens. *Onoma* 18 (1974), 337-361.